

TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)

Uluslararası Hakemli Dergi Yıl: 2022/Bahar, Sayı: 2

ISSN 2792-0879

Masal, Efsane, Atasözü ve Deyim Üzerine*

Saim SAKAOĞLU**

Öz

Halk bilimi alanına giren dallar arasında zaman zaman son derece sıkı bağların olduğu görülür. Bu bağlar bazen pek sıkı olmazsa da bir çizginin daireden teğet geçmesi gibi bir ortak noktada birleşirler. Biz de üzerinde 55 yıldır çalıştığımız masal dünyasının çeşitli katmanlarında dolaşırken karşımıza bazen efsane gibi kardeş terim çıkarır. Ancak öyle tesadüfler olur ki onlar arasında çok az diyebileceğimiz yakınlıkların olduğu görülür. Yazımızın konusu olan başlığımızdaki dört madde bunun güzel örneklerini oluşturmaktadır. Bir masalın atasözüne veya deyimine dayandırılmasını yadırgamamız gerekir. Ancak iki türün/dalın olayları sunuş biçimi birbirini son derece yakından ilgilendirmektedir. Bir yerlerde okuduğunuz veya birilerinden dinlediğiniz bir atasözünün farklı ortamlarda karşınıza biraz da süslenmiş olarak ve masal biçiminde çıkmasını yadırgamamız gerekecektir. Ayrıca bu işler yürütülürken ele aldığımız masalın giriş bölümünün masal olmakla hiç ilgili olmayan bir alandan alınmış olması hepimizi şaşırtacaktır. Bu olaya kaynak kişilerin önemli rolleri vardır. Günümüzde sayıları azalan, çoğunun dağarcığı zayıflayan kişilerin anlattıklarını masal süzgecinden geçirip ondan sonra inceleme konusu yapmamız gerekecektir. Gerçek masalın ne olduğunu bilmeyen, belki de derleyicilikten çok derlenenleri aktarıcı olanların bu konuda son derece dikkatli olmaları gerekecektir. Rahmetli annemin bir sözü, bu görüşümüzü özetler gibidir: Yüzmesini bilmezsin, suyun kenarında ne işin var!

Anahtar Kelimeler

Masal, efsane, atasözü, deyim, motif, derleyici

Bu yazımızın konusunu belirledikten sonra onu yazıya dökmek için farklı bir yöntem uygulamayı göz önüne almaya karar vermiştik. Böylece, alışılmış, bizim de yıllardan beri uyguladığımız yöntemi biraz farklı bir şekle getirerek amacımızı gerçekleştirmeye karar verdik. Böylece, ömrümüzün ilerleyen döneminde yenilik sayılmasa bile değişiklik olarak algılanabilecek bir yola girmiş olacağız.

Bu yazımız üç ana başlık altında ele alınacak ve her biri ile ilgili birkaç paragraf hazırlanacaktır. İşte o, alışılmışın dışındaki bölüm başlıkları:

A. Bilgilendirme

B. Örneklendirme

C. Sonuçlandırma

Ayrıca ilgili bölümlerde ise konuyu açıklığa kavuşturacak örnekler de sunulacaktır. Bu örnekler farklı iki kültürden seçilen masallardır. Belki bazılarını başka kaynaklarda okumuş olabilirsiniz ancak

* Geliş tarihi: 22.04.2022

Kabul Tarihi: 05.05.2022

Atıf: Sakaoğlu, S. (2022). Masal, Efsane, Atasözü ve Deyim Üzerine. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)*, 1(2): 1-11.

** Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, KONYA/TÜRKİYE. E-posta: saimsakaoglu@hotmail.com ORCID: 0000-0001-5325-1397

adlandırma konusunda çalışan meslektaşlarımızın olabileceğini unutmamak gerektiğini hatırlatmak isteriz.

A. Bilgilendirme

Bu öncü bölümde, makale yazarının masalla olan ilgisinin tarihçesi ele alınıp nasıl öbür bölümlere geçiş sağladığı değerlendirilecektir. Bu arada alanla ilgili olan bazılarımızın hatırlayamadığı konulara da kısaca değinilecektir.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı öğretim üyelerinden yeni Türk edebiyatı uzmanı Prof. Dr. Mehmet Kaplan, kuruluş aşamasında Atatürk Üniversitesi'nde görev almış, ayrıca fakülte dekanlığı ve rektör vekilliği gibi görevleri de üstlenmiştir. O, kadrolu olduğu üniversitede halk edebiyatı dersleri olmadığı için bu alanın gelişmesi amacıyla Erzurum'da unutulmayacak hizmetlerde bulunmuştur. Biz de lisanstan da hocamız olan Prof. Kaplan'ın danışmanlığı altında doktora tezi hazırlamaya başladık. 26 Mart 1971 tarihinde toplanan bilim kurulunun diğer üyeleri, o yıllarda ülkemizdeki tek halk edebiyatı profesörü olan Şükrü Elçin ile fakültemiz dekanı Prof. Dr. Selahattin Olcay idi. Biz Ülkemizde masal alanında doktora çalışmasını tamamlayan ilk öğretim elemanı idik. Hemen sonra üniversitemiz öğretim elemanlarından Bilge Seyidoğlu ile Umay Günay da doktora çalışmalarını tamamlamışlardı. O dönemde yüksek lisans adı verilen bir aşama yoktu.

Bu çalışmamız, aynı zamanda ülkemizde hazırlanan beşinci Türk Halk Edebiyatı doktora tezi idi. Bizden önceki dört meslektaşımız; Dr. Mehmet Tuğrul, Prof. Dr. Şükrü Elçin, Prof. Dr. İlhan Başgöz ve Prof. Dr. Muhan Bali idi.

Biz, doktora çalışmamızdan sonra yedek subay olarak görevimizi tamamlayıp Amerika Birleşik Devletleri'ne gittik. Üç ay kaldığımız Texas eyaletinin Lubbock şehrindeki bir üniversitede kurulu bulunan çok özel bir arşivde çalışıp ilgili bölümde de dersleri takip ettik. Arşivin özgün adı, *Archive of Turkish Oral Narrative (ATON)*. *Türk Halk Anlatmaları Arşivi*. Bu arşiv, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal ile Amerikalı meslektaşı Prof. Dr. Warren S. Walker tarafından kurulmuştur.

Texas'tan sonra California eyaletine geçerek oradaki ünlü bir üniversitede çalışma imkânını bulduk. *University of California at Los Angeles (UCLA)*. Türk araştırmacılarından Prof. Dr. İlhan Başgöz de bu üniversitede bir süre görev yapmıştı. Biz orada, başta *Department of Folklore and Mythology*'de profesörler Wayland D. Hand ile Robert A. Georges'tan dersler aldık. Ayrıca aynı üniversitenin Tarih Bölümü'nde Prof. Dr. Stanford Show ve Türk Dili Bölümünde de Prof. Dr. Andreas A. Bodroligeti'nin derslerini takip ettik.

Ancak bu ders takiplerinin ötesinde, üniversitenin kurulu bulunduğu Westwood kasabasında birkaç ikinci el kitap (used book) satış mağazalarından alanımızla ilgili kitaplar alıyorduk. O kitapları akşam eve gelince inceliyor, ileride üzerinde durabileceğimiz konuları belirliyorduk. Bazıları birkaç katlı olan bu satış yerlerinin elbette sadece belirli bölümlerinin müşterisi olabiliyorduk.

Adını ve eserlerini daha Türkiye'de iken öğrendiğimiz ve *Amerikan Folklorunun Babası* olarak adlandırılan Indiana Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Richard M. Dorson'un bir kitabı içine

aldığı örnekler açısından ilgimizi çekmişti. Hatta daha sonraki yıllarda Selçuk Üniversitesi'nde verdiğimiz masal konulu doktora derslerinde bu kitaptan da yararlanmış ve belki de konuyu ülkemizde ilk defa dile getirmiştik. Ülkemizdeki masal çalışmalarının önemli bir bölümü tezlerden oluşmakta, onların da tamamına yakını basılmadığı için ulaşmamız mümkün olmuyordu. İşte Prof. Dorson'un kitabının künyesi: *Buying the Wind / Regional Folklore in the United States*. İlk baskısı 1964 yılında Chicago'da yapılan bu çalışmanın biz 1972'de yapılan beşinci baskısını satın almıştık.

B. Örneklendirme

Bunca bilgilendirmeden sonra makalemize konu olacak olan ilk kaynağımıza ve oradan alacağımız örneklere gelmiş bulunuyoruz. Ancak buradaki örneklerin yabancı bir kültüre ait olduğunu hemen hatırlatalım.

Prof. Dorson'dan alacağımız metinlerin ortak başlığı şöyledir: *Proverbial Tales*. Belki bazı okuyucularımız böyle bir başlıkla karşılaşmış olabilirler; ancak bu İngilizce başlığı Türkçemize nasıl aktaracağız?

1. Başvurduğumuz değişik kaynaklar bu ifadeyi / ibareyi birbirini tamamlayacak şekilde ve kullanım yerlerine göre şöyle değerlendirmişlerdir: a. Darbimesele ait, darbimesel gibi, atasözü kabilinden; b. Atasözü olmuş, atasözü gibi.

Yeri gelmişken şu iki kaynağı taradığımızı ancak oralarda böyle bir alt başlığın bile olmadığını gördük: a. Stith Thompson, *The Folktale*, ABD 1946. Bu çalışmanın içinde ve sonunda yer alan *General Index*'te (s. 501-510) bu terime veya kullanımına rastlanılamamıştır, Ancak bir noktayı dikkatlerinize sunmak isteriz.

Prof. Thompson bu çalışmasının üçüncü bölümünün bir alt dalında (J. Impostures, s. 206-207) Prof. Dorson'un *Buying the Wind* adlı eserine göndermede bulunduğu bir masalı kısaca özetlemiş ama bir terime bağlamamıştır (s. 206). Burada üç kahramanın peynir dilimlenmesi konusundaki tutumlulukları ele alınmaktadır (type. 1452).

b. *Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legends* (ed. Maria Leach), Toronto 1972. *fairy tale* (s. 365-366), *folktale* (408-409) ve *tale titles* (s. 1101) başlıkları altında da konumuzla ilgili bilgi bulunmaktadır.

Prof. Dorson derlemeleri arasında *Pennsylvania Dutchmen* başlığı altında üç örnek vermektedir. Bunlardan son ikisi aynı başlık altındadır.

a. Think Thrice Before You Speak (Konuşmadan önce üç defa düşün)

2 ve 3. The Best of Three (Üçün en iyisi)

Ancak son iki örnekte ele alınan konu ve sonucu olarak da motifleri farklıdır.

Prof. Stith Thompson'ın *The Types of the Folktales* (Helsinki 1964) adlı ünlü kataloğunda 1562 numarada gösterilen bu örneğimizin konusu özetle şöyledir:

Bir baba oğluna, konuşmadan önce daima üç defa düşünmesini söyler. Bir gün baba ile oğul otururlarken ocaktan bir kıvılcım sıçrayarak babanın ceketinin cebine düşer. Çocuk, üç defa

düşündükten sonra babasına ceketinin yanmakta olduğunu söyler. Ateşi söndüren baba öfkeli bir tavırla oğluna çıkışır:

“Bu durumu niçin daha önce söylemedin?”

Oğul da cevap olarak kendisine üç defa düşündükten sonra söylemesini tembih ettiğini hatırlatır. Baba bunun üzerine sözünü tamamlar:

“Ama asla yangın sırasında değil.” (s. 146).

Think Thrice Before You Speak başlıklı masalların daha kısa olanı, belki de bizim kültürümüze de kolaylıkla uyarlanabilecek olanı ise şöyledir:

Bir çiftçi yanında çalıştıracak bir hizmetkâr aramaktadır. Karşılaştığı sevimli bir delikanlıya, pek de gerekli olmayan konularla ilgili olarak konuştuktan sonra şöyle bir soru yöneltir:

“Ayakkabının içinde bir taş varken bir pulluğu ne kadar kullanabilirsin?”

“Bütün gün...”

Çiftçi yoluna devam eder ve karşılaştığı ikinci gence de aynı soruyu sorar. Aldığı cevap ise biraz farklıdır:

“Yarım gün kadar...”

Karşılaştığı üçüncü gence de aynı soru sorulur. Alınan cevap oldukça farklıdır:

“O taşı hemen ayakkabımdan çıkarıp atarım.”

Bu cevabı beğenen çiftçi hemen delikanlıyı yanında çalıştırmak üzere anlaşır (s. 148).

Acaba bu masaldan nasıl bir sonuç, daha doğrusu atasözü veya onu okşayan bir görüş ortaya koyabileceğiz? İngilizcesinin karşılığı *Üçün en iyisi* idi. Acaba dilimizde bunu karşılayacak bir söz var mıdır? Bu alanda çalışmalarını olan bazı arkadaşlarla yaptığımız görüşmelerden de bir sonuç alamadık.

Acaba bu konuda biz Türklerin masal dünyasında ne gibi örneklerle karşılaşabiliriz? Biz, yukarıda sözünü ettiğimiz Prof. Ergun’un kitabındaki masalların, *Atasözü ve Deyimleri Açıklayan Masallar* başlığı altında verilen üç örnekten ikisini ele alacağız.

1. *Neydim, Ne oldum, Ne Olacağım* (Ne oldum deme (dememeli), ne olacağım de (demeli) (Albayrak, 2009, 721, no. 14344)

2. *Kaz Yollasam Yolar mısın?*

3. *Köylü ile Yılan*

a. Kuyruk acısı olan yılanla dostluk kurulmaz (Albayrak, 2009, s. 685 no. 13584)

b. Kuyruk acısı, deyim.

Görüleceği üzere, masaldaki bir motif karşımıza hem atasözü hem de deyim olarak çıkmaktadır.

Bizim doktora çalışmalarımız sırasında Gümüşhane’nin Kelkit ilçesinin Karşıyaka köyünde derlediğimiz masalın adı da: *Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım idi* (1973, s.137, 416; 2002, s.111, 358-362).

Önce, derleme tarihi oldukça eski olan bizim metnimizin ruhunu yansıtan, özet gibi algılansa da o dönemdeki anlayışımızla motif sırası diye verdiğimiz bölümü aşağıya alıyoruz:

1. Çocukları olmayan dertli bir padişahla vezirinin bir dervişin verdiği elmaların sayesinde çocukları olur.
2. Büyüyen kızının gezme arzusunu kıramayan padişah onu vezirle birlikte gezmeye gönderir.
3. Kız vezirin uygunsuz tekliflerinden kaçır ve sığındığı bir çobanla evlenir.
4. Gezmeye çıkan padişahla veziri o çobana misafir olurlar.
5. Çocukların adları padişahın dikkatini çeker. Ve ne sebeple bu adların verildiğini öğrenir.
6. Padişah vezirin işlediği suçu anlar ve cezalandırır. Damadı olan çobanı da kendisine vezir eder. (Cezalandırma cümlesi: Hemen orada vezirin başını vurdurur.)

Buraya metnimizden, adlarla ilgili bölümün birkaç konuşmasını almak isteriz.

“... Sabah olunca çocuklar da gelirler. Babaları bunlara seslenir:

“Ne idim!”

“Buyur baba.”

“Ne oldum!”

“Buyur baba.”

“Ne olacağım!”

“Buyur baba.”

Çocukların adlarını duyan padişah daha da şaşırır.

...

(Padişah), “Sen bu çocukların adını niye böyle koydun?”

“Ben bir padişah kızı idim, çobana vardım, bakalım daha ne olacağım. Onun için böyle koydum.” (Sakaoğlu, 1973, s. 447; 2002, s. 357).

(Kaynak kişi: İbrahim Keskin, DT: 1912, Eğt: eski ve yeni alfabelerimizi okuryazar, çiftçi, Gümüşhane, Kelkit Karşıyaka köyü).

Bizim bu konuyu ele almamızı sağlayan Prof. Ergun’un eserindeki metni ise aynen aktarıyoruz.

Neydim, Ne oldum, Ne Olacağım

Vaktin padişahının bir kızı dünyaya gelmiş. Oğlu hiç yokmuş. Kız şöyle on beş on altı yaşına girmiş. Kızın her tarafı yara olmuş. Çıban olmuş, akmaya başlamış. Doktorlar getirmişler, hekim getirmişler, çare bulamamışlar. Kızın her taraf akarmış. Padişah, bu kızı cellâtlarına vermiş, demiş ki:

- Bunu bir dağa götürün, bırakın gelin, demiş.

Cellâtlar kızı almışlar, gitmişler; bir dağın tepesine bırakmışlar, gelmişler. Kız oradan yürüye yürüye gitmiş, şöyle çayırılık bir yerde çeşme varmış. O çeşmenin başına gelmiş. Çeşmeden su içmiş; elini, yüzünü yıkamış.

Kız orada dururken Yörük beyinin oğlu gelmiş; çobanlık yapıyormuş. 300-400 koyunla gelmiş. Çeşmede suluyormuş. Kız da orada oturup duruyormuş. Yörük oğlu, her tarafı yara bere içindeki bu kızı merkebe bindirip evine, çadırına götürmüş. Yedirmiş, içirmiş. Her gün o

çeşmenin başına götürmüş. Suyla yaralarını yıkamışlar. Ondan sonra kız anadan doğma olmuş, iyileşmiş. Yaralarının hepsi iyi olmuş.

Yörük beyi bu kızı oğluyla evlendirmiş. Bunların üç çocukları olmuş. Birinin adını 'Neydim', birinin adını 'Neoldum' birinin adını da 'Neolacağım' koymuşlar.

Padişahlar eskiden derviş kıyafetine girerler de seyyah gezerlermiş. Yine bir gün padişah yanına bir derviş almış. Çıkmış. Derviş kıyafetinde gezerken gezerken Yörük beyinin çadırına varmışlar. Yörük beyi çıkmış. Hemen bunların atlarının ayağına bir tane koyun kesmiş. Yörük beyinin ayrı, hususi bir çadırı varmış. Misafirlerini orada ağırlarmış. Yörük beyi çadıra derviş babaları almış. Padişah gelince kız babasını bilmiş. Çocukları da dedelerinin yanına göndermiş, hizmet ettirmiş. Dedeleri:

- Neolacağım, ekmek getir oğlum; Neoldum, su getir yavrum dermiş.

Neyse, padişah o gün orada yatmış. Sabaha yine yemek yemişler; vedalaşmışlar. İki üç yüz metre gidince padişahın kafasına takılmış; geri dönüp gelmiş. Yörük beyine seslenmiş:

- Yörük beyi! Bu adlar ne biçim ad? Nasıl koydun sen bu adları? Kim buldu da koydu bu adları? demiş. Yörük beyi de:

- Yav ben koymadım. Bunları benim gelin koydu, demiş. Padişah da;

- Eee. Çağır gel bakalım bu gelini; soralım niye koymuş.

İleri geri derken, konuşurken, dikkatli bakarken -kız tabii biliyor babasının padişah olduğunu da- padişah da anlamış kızı olduğunu. Padişahla kızı sarmaş dolaş olmuşlar. Padişahın kızıyla Yörük beyinin oğlu vakitlerini geçirmişler, mutlu mesut yaşamışlar (2014, s. 291-292).

(Kaynak kişi: Belirtilmemiş. Derleyen: Muammer Şen, Seyitgazi 1966, Selçuk Ü. Fen-Edebiyat F. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencisi. Derleme 19 Ocak 1990'da Seyitgazi ilçesinin Gölcük kasabasında yapılmıştır.)

Masal genelde verdiğimiz adla bilinmekle birlikte kaynak kişi ad olarak *Yörükoğlu* demektedir.

Burada, en az asıl konumuz kadar ilginç bir olayla karşı karşıyayız. Bu derleme âdeta bir efsanenin baş tarafı ile bir masalın sonunun birleştirilmesi gibidir. Bu konu ile ilgili olarak şu kısa yorumu sunmak isteriz.

Kaynak kişi hakkında verilen bilgiler arasında kişi adı yer almamaktadır. Acaba kaynak kişinin masal dağarcığı son derece zayıf veya hafızası zayıflamış olabilir mi? Masalın akışında bazı yanlışlar söz konusu. Mesela, padişahın çocukların adlarını merak edip geri dönmesi böyle bir masala yakışmamaktadır. Padişah daha ilk adı işitir işitmez tepki vermeliydi. Kaldı ki anlatıcı bu masalı, bilinen adı ile değil de farklı bir ad ile Yörükoğlu olarak vermektedir.

Masalımız, TTV'de, 137, AT'de ise 883 C'de kayıtlıdır. TTV'de 13 metin incelenmiş. (Eberhard ve Boratav, 1953, s. 153). Biz ise bu sayıyı iki artırmış ve Elazığ ile Ürgüp'te derlenen iki örneği eklemiştik. Bu iki yeni kaynakla ilgili olarak çalışmamızdaki bir ayrıntıyı eklemek isteriz.

a. Hacca gidecek padişah kızını vezirine emanet eder. Burada çok bilinen *Helvacı Güzeli* masalının baş tarafının alındığı görülmektedir (Sakaoğlu, 1973, s. 168-169, 556-562; Sakaoğlu, 2002, s. 135-137, 445-450).

b. İftiraya uğrayan kız evden kaçar.

Bu iki başlangıç bütünüyle atılmış ve bir efsane başlangıcı olan hastalıklı kız motifi yerleştirilmiştir. Bu da adı verilmeyen kaynak kişinin dağarcığında yarım yamalak da olsa efsane örneklerinin olabileceği ihtimalini dikkatimize sunmaktadır.

Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav ikilisinin imzasını taşıyan *Typen türkischer Volksmärchen* (Türk Masal Tipleri Kataloğu) adlı çalışmada masalımızın adı, ilk çocuğun adıyla verilmektedir: *Was war ich?* Antti Aarne -Stith Thomson'nın kataloğu *The Types of the Folktales*'de (Halk Masallarının Tipleri) ise *The Boys with Extraordinary Names* (Erkek çocuklarının görülmemiş/alışılmamış adları) adıyla verilmekte ve devamında üç erkek çocuğunun adları İngilizce olarak verilmektedir. İşte ilk çocuğun adı: *What was I?*"

Gerek Ergun'da, gerekse bizde masalın adı üç çocuğun adıyla anılmaktadır.

Acaba bu üç çocuğa böylesi farklı adların verilmesi günlük hayatımıza da yansımış mıdır? Önce şu haberimize bir göz atalım:

Fethi Çevikaslan'ın Tarsus'tan gönderdiği haberin başlığı şöyle idi: "*Özdeyiş isim oldu.*" Haberin devamını da birlikte okuyalım: "İçel'in Tarsus ilçesinin eski zenginlerinden Ali Özerzeybek'in yıllar önce yoksulluğa düşünce 'Neydim', 'Ne oldum' ve 'Ne olacam' adlarını çocuklarına vererek "Ne oldum dememeli, ne olacağım demeli" özdeyişini hiçbir zaman unutmamalarını istedi. Neydim Özerzeybek, Ne olacam Büyükkakilli adlarını duyanların başlangıçta şaşırıldığını, ancak taşıdığı mesajı anlamlı bulduklarını anlattı (Hürriyet, 05 Temmuz 1995).

Babanın bu üç adı kendi kafasından bulup çocuklarına ad olarak verdiğini düşünmemiz mümkün değildir. Rahmetli Ali Özerzeybek bizim masalımızı çok iyi biliyordu ve oradan aldığı ilhamla üç çocuğuna bu adları vermeyi uygun bulmuştur.

Ergun'un eserinde yer alan masalın baş tarafı bütünüyle bir efsaneden aktarılmış gibidir. Bu bölüm, Anadolu'nun pek çok yerindeki kaplıca, ılıca, çermik vb. adlarla anılan mekânların ortaya çıkarılması ile ilgilidir. Biz bunun ilk örneğini 1967 yılında, Tokat'ın o yıllarda Artova ilçesine bağlı olan beldesi, günümüzün ise genç ilçesi Sulusaray'ın kaplıcası için rahmetli kayınpederimiz Mehmet Kâmil Gülel'den dinlemiştik.

O hâlde Ergun'daki metin âdeta iki türün (efsane ve masal) birleştirilmiş şekli gibidir. Bu örneği çoğaltmak pek de kolay olmayacaktır. Ancak benzeri olaylara masal dünyasında sık sık rastlanmaktadır. Biz de, 1977 yılında Silifke'de derlenen ve üç ayrı masalın birleştirilmesinden oluşturulan bir masalı (!) değerlendirip sonuçlara ulaştığımız (Sakaoğlu, 1978; 1999).

Görüleceği üzere asıl konumuz atasözü ve masal kavramları iken araya, ister istemez masal-efsane konusu da gidivermiş oldu.

C. Sonuçlandırma

Bu çalışmamızda, bazıları alanımızın temel kaynaklarını oluşturan birkaç kaynağa eğilerek bir değerlendirme yapmaya çalıştık. Ulaşmak istediğimiz sonuçları şöyle ortaya koyabiliriz.

1. Bazı masalarda dile getirilen olaylar günlük hayatımızda bir atasözü ve deyim olarak karşımıza çıkmaktadır.
2. Bu çocukların adlarıyla ilgili masal Thompson'ın kataloğunda sadece iki kaynakla yer almaktadır (s. 301). Buralarda verilen kaymakların tamamı Anadolu'nun çeşitli yerleşim yerleridir.
3. Bu olaylar bazen asıl amacından farklı bir şekilde sonuçlanmaktadır.
4. Anlatı, akışı sonucu asıl şeklinden soyutlanıp kardeş bir türe evrilmektedir.
5. Bu tür dinleyiciyi de yanıltabilen karmaşık şekiller türün sahip olduğu konumundan uzaklaşmasına yol açmaktadır. Efsane gibi başlayıp masal gibi devam edip biten bir anlatma anlatının değerlendirilmesinde sorunlar yaratmaktadır.

Bütün bu görüşler başkaları tarafından algılanmayabilir veya farklı şekillerde değerlendirilebilir. Bu tür yanılgıları yakalayıp bilimsel değerlendirmelere yönelmek için terimlerin anlam sınırlarını iyi belirlemeliyiz. Anlatılarda görülen ortak motiflerin ötesinde sadece bir türde bulunabilecek motifleri iyi ayırt edebilmelidir. Bu işlemin başarıyla yapılabilmesi için şu vaz geçilmez şartı unutmaması gerekir:

Bir anlatıcı hakkında bilinmesi gereken bütün özellikleri belirlenmesi gerekecektir. Kişinin sadece adı ve soyadı ile doğum yeri ve yılı gibi temel bilgilerle yetinmeyip onu en iyi şekilde tanımaya çalışmalıyız. Eskişehir'de derlenen, *Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım* masalını anlatan kişi dikkatli bir şekilde sorgulansaydı inanıyoruz ki masalda görülen karmaşanın sebebi de ortaya çıkacaktı. Ama şunu da unutmayalım ki kaynak kişiler her zaman gerçek kimlikleriyle ilgili bilgileri vermek istemezler. Hatta bazı kimlik bilgilerinde de değişiklik yaparlar. Bir tespitimizi ad ve mekân vermeden kısaca sunalım:

Anlatıcı hanım, Anadolu'nun büyük şehirlere ulaşılması zor olan bir ilçesinde yaşamaktadır. 30 yaşlarında olan bu hanım, bölge ağzını kullanmaktadır. Ayrıca adını ve soyadını vermek istememektedir. Bütün bunlara karşılık kendisini hayatında hiç gitmediği İstanbul'un bir sakini gibi tanıtmaktadır. Dolayısıyla onun aile ve eğitim hayatı hakkında vereceği bilgiler de tutarlı olmayacaktır. Bu konuda yapılabilecek en değerli derleme, masal bilen aile yakınlarımızdan yapılanlar olacaktır. Tam bir masal anası olan Tokatlı Şehadet Göl'ün Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencisi olan torununa verdiği masallar bu yönüyle güzel örnekler olacaktır

Hemen küçük bir göndermede bulunalım. Nasreddin Hoca'mızla ilgili nüktelerin önemli bir bölümünün sonunda da bazı atasözleri ve deyimlerimizin ortaya çıktığı görülmektedir: Ancak bu güzel sözlerin bir bölümü Hoca'mızdan kaynaklanırken bir bölümü daha önce de bilinen ve fıkraya uygun olduğu için yer verilen sözlerdir (Sakaoğlu ve Alptekin 2018, s.167-174).

Sözümüz ağırlıklı olarak masallar üzerine idi. Bunun bir sonucu olarak, masal derleyiciliğimizin atası sayabileceğimiz merhum Ziya Gökalp'tan küçük bir alıntı yaparak yazımızı bağlayacağız.

Gökalp diyor ki: "... Halk masalı her söyleyenden alınmaz. Çünkü, masalın kendine mahsus tabirleri, kendine mahsus lisanı vardır. Masalı hususi tabirlerle hususi şivesiyle nakleden ancak ocaktan yetişme masalcılardır... Erkek masalcılar varsa da ekseriya masalcılar kadın cinsindedir." (Sakaoğlu, 2019, s. 299-300).

O hâlde kaynak kişi kadar derleyiciden de söz etmemiz gerekiyor. Mesela herkes masal derleyicisi olabilir mi? Pek çoğunuz, "Olur elbette, niçin olmasın!" diyebilir. Elbette olur ama bu konuda donanımlı olması gerekir. Ziya Gökalp'ın ilgili makalesini okumanın çok büyük yararı olacaktır görüşünderiz.

Ayrıca bir önemli nokta da, kaynak kişilerle ilgili bilgiler derlemenin yayımlanması aşamasında eksiksiz olarak kullanılmalıdır. Ne yazık ki, 'Bu derlemeyi filan öğrencinin tezinden aldım' deyip kaynak şahıs ile ilgili bilgileri almamak derlemenin ruhuna aykırı olduğu gibi oradan üretilecek yeni çalışmaların da ruhuna da aykırı olacaktır. Bu konuda yaşadığımız sıkıntıları alanın yabancısı olan her tür derleme aktarıcısı diyebileceğimiz kişiler araştırmanın eksik temeller üzerine oturtulmasına yol açacaklardır.

Kısacası masal araştırmacısı ve derleyicisi gerçek masalın ne olduğunu çok iyi bilmeli, derleyicisi bu konuda donanımlı olmalı ve kaynak kişisi hakkında gerekli bilgileri edinip onu yeri gelince eksiksiz değerlendirmelidir. Bu üç olmazsa olmazın biri eksik olursa saç ayağının ayakta kalamayacağı kaçınılmaz olacaktır.

Kaynakça

- Aarne, A., Stith, T. (1964). *The Types of the Folktales*. (AT). Suomalainen Tiedekatemia.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. Kapı Yayınları.
- Çevikaslan, F. (1995, 05 Temmuz). "Özdeyiş İsim Oldu". *Hürriyet*.
- Dorson, R. M. (1972). *Buying the Wind: Regional Folklore in the United States*. Chicago.
- Eberhard, W., Boratav, P. N. (1953). *Typen türkischer Volksmärchen* Wiesbaden. (TTV).
- Ergun, P. (2014). *Eskişehir Masalları*. Grafiker.
- Sakaoğlu, S. (1978). "Silifke Bölgesinde Anlatılan Bazı Masalarda Görülen Değişmeler ve Motif Kayması I", *Çağrı*, 22 (240), Ocak 1978, 18-20; II, 22 (241), Şubat 1978: 18-20
- Sakaoğlu, S. (1999). *Masal Araştırmaları*. Akçağ.
- Sakaoğlu S., Alptekin, A. B. (2018). *Nasreddin Hoca*. Akşehir.

NOT: Bu konuda destekleyici olacağına inandığımız ve basım için bekleyen aşağıdaki iki yazımızı da hatırlatmak isteriz.

1. Sahadan Bilgisayara Masal Derleme Sorunları (Bir armağan yazısı)
2. Masalın Anlatıcı Boyutunun Sorunları ve Çözüm Yolları Üzerine Bazı Görüşler. (Bir toplantıda sunuldu.)

On Fairy Tale, Legend, Proverbs And Sayings*

Saim SAKAOĞLU**

Abstract

From time to time, it is seen that there are very tight ties between the branches that fall into the field of folklore. Although these ties are not very tight, they come together at a common point, such as when a line passes tangentially from a circle. As we wander through the various layers of the fairy tale world, on which we have been working for 55 years, we sometimes come across a similarly derived term like legend. However, there are such coincidences that it is seen there is very little affinity between them. The four items in our title, which is the subject of our article, are good examples of this. We should not find it strange that a fairy tale is based on a proverb or idiom. However, the way the two genres/branches present the events are extremely closely related to each other. We should not find it strange that a proverb that you read somewhere or heard from someone appears in the form of a fairy tale in different environments. In addition, it will surprise us all that the introductory part of the fairy tale you are dealing with while carrying out these works is taken from a field that has nothing to do with being a fairy tale. Sources of this event have important roles. Today, we will have to filter the stories told by people whose numbers are decreasing and whose vocabulary is weakening, and then we will have to examine them. Those who do not know what a real fairy tale is, and perhaps those who convey what is compiled rather than compiling, will need to be extremely careful in this regard. A saying of my late mother seems to summarize our view: Do not go near the water until you learn how to swim.

Keywords

Fairy tale, legend, proverb, idiom, motif, compiler

---

* **Date of Arrival:** 22.04.2022

Date of Acceptance: 05.05.2022

Citation: Sakaoğlu, S. (2022). Masal, Efsane, Atasözü ve Deyim Üzerine. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)*, 1(2): 1-11.

** Prof. Dr., Retired academic member, KONYA / TURKEY. Email: saimsakaoglu@hotmail.com ORCID: 0000-0001-5325-1397

О Сказке, Легенде, Пословицах И Поговорках *

Сайм Сакаоглу **

Аннотация

В фольклористике весьма часто наблюдаются тесные связи между различными жанрами. И иногда, когда даже эти связи не столь очевидны, можно утверждать, что они обязательно сойдутся в одной точке. Мы, как исследователи, блуждая по разным слоям сказочного мира, над которым мы работаем уже 55 лет, время от времени сталкиваемся с родственными терминами, например, таким как легенда. Однако бывают такие совпадения, о которых можно сказать, что близость между ними весьма посредственна. Четыре жанра, которые упомянуты в заголовке работы, являются ярким примером данного вопроса. Не стоит считать, что сказка основывается на жанре пословицы или поговорки. Однако формы того, как эти два жанра/ направления представляют события, чрезвычайно близки друг к другу. Вам придется отойти от мысли, что пословица, которую вы где-то читали или от кого-то слышали, видоизменившись превратилась в сказку. Кроме того, нас всех удивит, что вступительная часть сказки, с которой вы имеете дело при такого рода исследовании, взята из области, не имеющей никакого отношения к тому, что называется сказкой. Стоит сказать, что в такой работе важную роль играют информанты. Наша задача – сперва отфильтровать сквозь призму сказки рассказанное людьми, число которых сокращается, а словарный запас ослабевает, а затем перейти к теме исследования. Тем, кто не знает, что значит настоящая сказка и, возможно, тем, кто больше занимается передачей информации, а не ее собиранием, нужно быть предельно внимательными. Подводя итог к вышесказанному, можно привести поговорку, которую всегда говорила моя покойная мать: если ты не умеешь плавать, что же ты стоишь у края воды!

Ключевые слова

Сказка, легенда, пословица, поговорка, мотив, составитель.

---

* Дата поступления статьи: 22.04.2022

Дата принятия статьи: 05.05.2022

Цитирование: Sakaoglu, S. (2022). Masal, Efsane, Atasözü ve Deyim Üzerine. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)*, 1(2): 1-11.

** Профессор, к.ф.н., заслуженный профессор. Конья / Турция. Электронная почта: saimsakaoglu@hotmail.com ORCID: 0000-0001-5325-1397